

УДК 336

Владика Ю.П.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів та страхової справи

Міжрегіональної академії управління персоналом, м. Київ, Україна

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

THE DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT
OF PRIVATE PENSION INSURANCE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено актуальні питання недержавного пенсійного забезпечення. Узагальнено теоретичні положення функціонування недержавних пенсійних фондів як інституційних інвесторів. Проаналізовано сучасні тенденції та особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні. Визначено основні чинники, що впливають на їх ефективне функціонування. Запропоновано напрями розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, недержавне пенсійне забезпечення, пенсійні виплати, пенсійні активи, інституційні інвестори.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы актуальные вопросы негосударственного пенсионного обеспечения. Обобщены теоретические положения функционирования негосударственных пенсионных фондов как институциональных инвесторов. Проанализированы современные тенденции и особенности функционирования негосударственных пенсионных фондов в Украине. Определены основные факторы, влияющие на их эффективное функционирование. Предложены направления развития негосударственного пенсионного обеспечения в Украине.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, негосударственное пенсионное обеспечение, пенсионные выплаты, пенсионные активы, институциональные инвесторы.

ANNOTATION

The article deals with the comparative analysis of private pension insurance. Theoretical positions of the activity of private pension funds as institutional investors are generalized. The current trends and features of their functioning in Ukraine as main participants of private pensions are analyzed. Basic factors that influence on their effective functioning are installed. The directions of the development of private pension insurance are proposed.

Keywords: private pension funds, private pension insurance, pension payments, pension assets, and institutional investors.

Постановка проблеми. Передумовами досягнення глобальних та національних цілей сталого розвитку, таких як подолання бідності, досягнення продовольчої безпеки, забезпечення здорового способу життя та всеохоплюючої якісної освіти, сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; створення стійкої інфраструктури, сприяння сталій індустріалізації та інноваціям, скорочення нерівності всередині країн і між ними, є [1]:

1) мобілізація значних ресурсів із найрізноманітніших джерел;

2) реформи фінансового сектору, державного управління, системи охорони здоров'я та освіти;

3) якісне управління, викорінення корупції, суспільна підтримка.

Вищезазначене вимагає коригування державної політики для забезпечення реальної дієвості ринкових інструментів досягнення економічного зростання, поєднання державної підтримки з механізмами самоорганізації ринку. Одним з інструментів забезпечення стабільності функціонування економіки, засобом додаткового пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди, які не лише надають людям можливість накопичувати свої заощадження для використання їх після виходу на пенсію, а й створюють умови для подальшого розвитку ринку цінних паперів, розподілу капіталу між сферами виробництва [6, с. 132].

Багаторівневе пенсійне забезпечення, яке охоплює солідарну систему, обов'язкове накопичення та добровільне формування пенсійних коштів, використовується практично в усіх розвинутих країнах. Така структура сприяє забезпеченню обов'язкового прожиткового мінімуму пенсіонерам, а також запровадженню механізмів, за допомогою яких громадяни можуть заощаджувати кошти, отримують гарантію щодо мінімального соціального захисту, стимулює населення дбати про власну забезпечену старість та створює всі умови для розвитку потужного внутрішнього інвестиційного ресурсу [8, с. 1006].

Враховуючи досвід зарубіжних країн, в Україні запроваджено трирівневу пенсійну систему, в основі якої є три незалежні один від одного рівні: два рівні обов'язкові, а третій – добровільний. Варто зазначити, що перший і другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а другий та третій рівні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Основними інституціями недержавного пенсійного забезпечення, відповідно до законодавства, є недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, банківські установи. Кожен із цих суб'єктів залучає кошти фізичних та юридичних осіб, інвестує їх та здійснює виплати у визначений час та в обумовлених розмірах. Усі мобілізовані фінансові ресурси є потужним джерелом фінансування національної економіки. З іншого боку, діяльність недержавних пенсійних фондів та страхових компаній є сумнівною без підтримки з боку держави, завер-

шення реформування пенсійної системи України та зростання економіки.

Таким чином, вивчення питань, пов'язаних із розвитком недержавного пенсійного забезпечення, є актуальною науковою проблемою і має прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню окремих теоретичних та практичних аспектів недержавного пенсійного забезпечення присвячено наукові праці вітчизняних та зарубіжних фахівців. Особливості діяльності недержавних пенсійних фондів вивчаються такими науковцями, як І. Головенко, Л. Діденко [3], К. Савченко [6], Т. Черничко, М. Стегура [7], К. Штепенко, А. Деркаченко [8].

Незважаючи на велику кількість наукових робіт із питань розвитку недержавного пенсійного забезпечення, низка теоретичних та практичних аспектів щодо державної підтримки недержавних пенсійних фондів є малодослідженими і потребують проведення подальших наукових пошуків.

Мета статті полягає у вивченні прикладних аспектів розвитку недержавних пенсійних фондів як інституційних інвесторів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Разом із загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням недержавне пенсійне забезпечення є соціально значимим та стратегічно необхідним, тому що така добровільна недержавна система пенсійних заощаджень:

- є джерелом додаткових пенсійних виплат для населення;

- здатна мінімізувати негативний вплив демографічних ризиків та ризиків, пов'язаних із погіршенням загальноекономічної ситуації;

- є передумовою збереження високого рівня життя за досягнення пенсійного віку;

- є джерелом довготермінових інвестицій, необхідних для економічного розвитку країни.

Станом на початок 2016 р. світові пенсійні активи накопичувальних фондів 16 найбільших ринків світу становили \$35,3 трлн. У США та Австрії пенсійні фонди концентрують понад 90% ВВП, Голландії – 120%, Швейцарії – 113%, в Україні пенсійні активи не перевищують 1% ВВП. До п'ятірки лідерів також входять США (\$22 трлн.), Велика Британія (\$3,2 трлн), Японія (\$2,7 трлн), Австралія (\$1,5 трлн), Канада (\$1,5 трлн). Середня пенсія у цих країнах становить близько 1500 дол./міс. за здійснення щомісячних внесків на рахунок недержавних пенсійних фондів у розмірі 15–18% від доходу [8].

Акумулюючи заощадження населення у межах пенсійних програм та інвестуючи їх у акції, облігації підприємств, державні цінні папери, венчурні фонди тощо, пенсійні фонди забезпечують довготермінове фінансування економіки й держави [2; 7, с. 49].

Як свідчить досвід зарубіжних країн, економічному зростанню сприяє довгострокове інвестування недержавних пенсійних фондів.

Останні є найбільш активними суб'єктами ринку капіталу завдяки тому, що трансформують вільні кошти підприємств і домогосподарств у інвестиції.

Починаючи з 2004 р. в Україні основними інституціями, які надають послуги у системі недержавного пенсійного забезпечення, є:

- страхові організації, які укладають договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

- банківські установи, які відкривають пенсійні депозитні рахунки для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб;

- недержавні пенсійні фонди, які є фінансовими установами нового типу; основним принципом роботи таких фондів є добровільна участь громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень. Фонд залучає пенсійні внески вкладників, інвестує кошти для їх збільшення та захисту від інфляції, здійснює пенсійні виплати учасникам за рахунок накопичених пенсійних активів. Недержавні пенсійні фонди можуть бути відкритими, професійними або корпоративними.

З усіх трьох інституцій виключно у сфері пенсійного забезпечення громадян працюють недержавні пенсійні фонди (НПФ). Рівень фінансової безпеки НПФ щодо виконання зобов'язань перед учасниками фонду є вищим, ніж у інших фінансових інститутів, оскільки активи учасників НПФ (фізичних осіб) відокремлені від активів його засновників і роботодавців – вкладників НПФ, а також встановлені кількісні обмеження щодо інвестування пенсійних активів [8].

Як добровільний та ефективний засіб накопичення на старість недержавні пенсійні фонди вперше з'явилися в Англії, згодом – у Росії і функціонували за принципом «зроби пенсію собі сам». У 1897 р. в Російській імперії, зокрема в Україні, успішно діяли пенсійні та страхові каси. Додатково зазначимо, що державні пенсійні системи як соціальний інститут уперше з'явилися у Німеччині в 1889 році, за часів канцлера Бісмарка, пізніше – в Австралії та Великій Британії (1908 р.), Сполучених Штатах Америки (30-ті роки ХХ ст.), Радянському Союзу (1956 р.) [4].

Сьогодні особи пенсійного віку, як уже зазначалося, отримують виплати як із державних солідарних систем, так і обов'язкових або добровільних накопичувальних систем. При цьому НПФ є надійним та ефективним інструментом формування цільових накопичень (майбутніх пенсійних виплат).

Відповідно до статутних обов'язків, НПФ мобілізують пенсійні внески, провадять інвестиційну діяльність. Дохід від інвестиційної діяльності дає можливість компенсувати інфляційні ризики, а також збільшувати загаль-

ний обсяг активів кожного окремого учасника НПФ; завдяки таким операціям досягається основна мета діяльності фондів – забезпечення недержавною пенсією як додатковим доходом.

В Україні станом на кінець 2016 р. в Державному реєстрі фінансових установ було зареєстровано 64 недержавні пенсійні фонди, що на вісім фондів менше порівняно з 2015 р., та 22 адміністратори НПФ.

Територіальний розподіл НПФ є вкрай нерівномірним. Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 46 (що становить 71,9% загальної кількості зареєстрованих НПФ). Інші НПФ зареєстровані у таких регіонах України, як Дніпропетровська (чотири недержавні пенсійні фонди); Донецька (шість НПФ); Львівська (два НПФ); Івано-Франківська (два НПФ); Харківська (два НПФ); Одеська (один НПФ); Херсонська (один НПФ) області [5].

Діяльність НПФ є прозорою, вкладники та учасники фонду можуть отримати необхідну інформацію про діяльність фонду, а учасники фонду – також про поточний стан свого пенсійного рахунку [4].

Відповідно до Підсумків розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення (табл. 1):

1. Вкладниками НПФ переважно виступали фізичні особи, котрі уклали 55,2 тис. пенсійних контрактів. Іншими активними вкладниками були фізичні особи – підприємці (0,1 тис. контрактів) та юридичні особи (7,3 тис. пенсійних контрактів). У цілому станом на кінець 2016 р. було укладено 62,6 тис. пенсійних контрактів, що більше на 4,9% порівняно зі станом на кінець 2015 р.

2. Станом на 31.12.2016 загальна кількість учасників НПФ становила 834,0 тис. осіб (станом на 31.12.2015 – 836,7 тис. осіб), з яких отримали/отримують пенсійні виплати 81,3 тис. осіб (9,7% від загальної кількості учасників).

3. За віковою структурою переважну більшість учасників НПФ становили особи віком від 25 до 50 років (62,5%), особи вікової групи від 50 до 60 років (26,6%), чисельність осіб вікової групи до 25 років не перевищувала 2,1%, а

осіб старше 60 років – 8,7%. У кожній віковій групі більшість становлять чоловіки (58,1% від загальної кількості учасників НПФ).

4. Сума пенсійних внесків станом на 31 грудня 2016 р. становить 1 895,2 млн. грн.; цей показник за 12 місяців збільшився на 8,4 млн. грн. (0,4%). У загальній сумі пенсійних внесків основну частину становлять пенсійні внески від юридичних осіб – 1 802,1 млн. грн. (або 95,1% усієї суми пенсійних внесків). Середній розмір пенсійного внеску за 2016 р. на одного вкладника: 26 535,17 грн. – для юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців; 302,83 грн. – для фізичних осіб.

5. 81,3 тис. учасників НПФ (або 9,7% від загальної кількості) у 2016 р. отримали одноразові виплати та виплати на визначений строк, сукупним обсягом 629,9 млн. грн., що на 13,1% більше порівняно з аналогічним періодом 2015 р. [5]. Варто зазначити, що недержавна пенсія виплачується додатково до державної та незалежно від неї. Розмір недержавної пенсії залежить від розміру пенсійних внесків, періоду накопичення, професійності обслуговування фонду та суми отриманого інвестиційного доходу. Наявність та розмір недержавної пенсії не впливають на розмір державної пенсії [4].

6. Загальна вартість активів, сформованих НПФ, станом на 31.12.2016 становила 2 138,7 млн. грн., що на 8,0% більше порівняно з аналогічним періодом 2015 р., але на 13,4% менше порівняно з аналогічним періодом 2014 р. [5]. Активи, що накопичуються у НПФ, можуть бути використані виключно для цілей інвестиційної діяльності фонду, виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних з обслуговуванням фонду. Використання пенсійних активів для інших цілей заборонено [4].

Пенсійні активи НПФ, як правило, використовуються як довгострокові інвестиційні ресурси. Особливістю інвестиційної діяльності НПФ є диверсифікація фінансових інструментів, що дає змогу зменшити ризики негативного впливу кожного з них на доходність,

Таблиця 1

Показники діяльності НПФ в Україні в 2014–2016 рр.

Показники	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015	Станом на 31.12.2016	Темпи приросту, %	
				2015/2014	2016/2015
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	55,1	59,7	62,6	8,3	4,9
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	833,7	836,7	834,0	0,4	-0,3
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2469,2	1980,0	2138,7	-9,8	8,0
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1808,2	1886,8	1895,2	4,3	0,4
від фізичних осіб	71,4	80,3	92,2	12,5	14,8
від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
від юридичних осіб	1736,1	1806,3	1802,1	4,0	-0,2
Пенсійні виплати, млн. грн.	421,4	557,1	629,9	32,2	13,1
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	75,6	82,2	81,3	8,7	-1,1

Джерело: складено за [5]

«захистити» пенсійні накопичення від інфляції, суттєво «перекрити» її рівень, отримати реальний прибуток на пенсійні накопичення. Вітчизняне законодавство чітко визначає напрями та ліміти інвестування пенсійних активів. Пенсійні кошти вкладаються в акції, облігації, нерухомість, банківські метали, розміщуються на депозитних рахунках у банках тощо. Правила інвестування визначаються в інвестиційній декларації недержавного пенсійного фонду [4]. Станом на 31.12.2016 переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали депозити в банках (41,3% інвестованих активів), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (41,0%), облігації підприємств, емітентами

яких є резиденти України (9,4%), акції українських емітентів (0,7%) [5].

Інвестиційний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 31.12.2016 становив 1 080,5 млн. грн. (рис. 1).

Основними статтями витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, є оплата послуг з управління активами НПФ (61,3% від загальної суми витрат у 2016 р.); витрати на оплату послуг з адміністрування пенсійного фонду (25,9%); оплата послуг зберігача, який здійснює відповідальне зберігання активів пенсійного фонду (5,2%).

Таким чином, економічна нестабільність (знецінення національної валюти, інфляція, зниження платоспроможності населення,

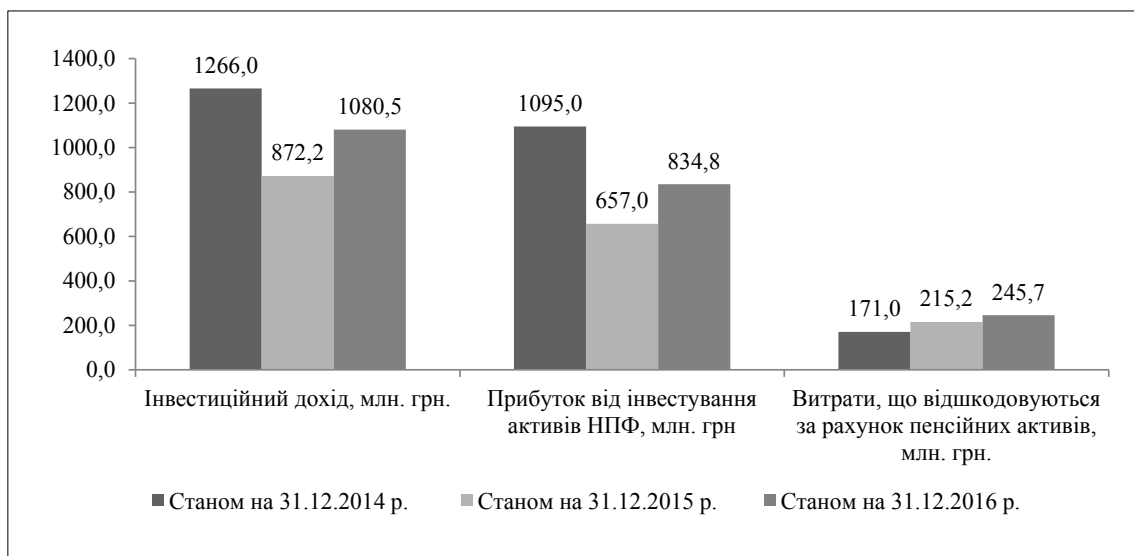

Рис. 1. Фінансові показники діяльності НПФ в Україні в 2014–2016 рр.

Джерело: складено за [5]

Таблиця 2

Напрями розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Суб'єкти	Заходи /дії суб'єктів для розвитку	Очікувані результати
Фізичні особи	<ul style="list-style-type: none"> участь у недержавному пенсійному забезпеченні; сплата пенсійних внесків у НПФ 	<ul style="list-style-type: none"> додаткова недержавна пенсія; дідвищення рівня добробуту або збереження на досягнутому рівні після закінчення активної трудової діяльності; оптимізація оподаткування (пенсійні внески, зроблені на власну користь, не оподатковуються податком із доходів фізичних осіб у межах суми податкової соціальної пільги)
Юридичні особи	<ul style="list-style-type: none"> створення корпоративних НПФ; участь у професійних НПФ 	<ul style="list-style-type: none"> вдосконалення мотивації працівників; вирішення соціальних, кадрових та фінансово-економічних питань розвитку; поліпшення іміджу
Держава	<ul style="list-style-type: none"> посилення контролю діяльності НПФ із боку державних органів; забезпечення надійності отримання учасниками НПФ виплат; активне зацікавлення громадян в індивідуальній участі в НПФ; захист НПФ як інституційних інвесторів 	<ul style="list-style-type: none"> оптимальне та ефективне використання активів НПФ; розвиток довгострокового інвестування; ефективне функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення; скорочення навантаження на солідарний рівень пенсійної системи; підвищення добробуту населення; економічне зростання

Джерело: систематизовано автором

несформованість фондового ринку), недосконалість законодавчого забезпечення інвестиційної діяльності НПФ, низький рівень довіри населення до фінансового сектору обмежують розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Як наслідок, упродовж 2014–2016 рр. більшість показників діяльності НПФ має негативну динаміку.

Для стабільного розвитку недержавного пенсійного забезпечення та активізації діяльності НПФ як інституційних інвесторів в Україні необхідно реалізувати низку заходів на усіх рівнях управління (табл. 2).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що недержавні пенсійні фонди є потужним інституційним інвестором, тому що здатні мобілізувати додаткові інвестиційні ресурси. Запропоновано такі напрями розвитку, як посилення контролю діяльності НПФ із боку державних органів; забезпечення надійності отримання учасниками НПФ виплат; активне зацікавлення громадян в індивідуальній участі в НПФ; захист НПФ як інституційних інвесторів. Лише за умови реалізації таких заходів функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних активів, сприятиме як збільшенню розміру пенсійних виплат, так і мобілізації додаткових джерел інвестиційних ресурсів в економіку України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цілі сталого розвитку 2016–2030 / Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року. Нью-Йорк, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 №1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
3. Діденко Л. Система недержавного пенсійного забезпечення і розвиток фінансового посередництва в Україні / Л.В. Діденко, І.П. Головенко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2016. – № 1. – С. 30–44.
4. Недержавні пенсійні фонди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kinto.com.
5. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2016 / Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nfr.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202016.pdf.
6. Савченко К. Недержавні фонди цільового призначення в системі реалізації стабілізаційної політики в Україні / К. Савченко // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – № 1. – С. 129–133.
7. Черничко Т. Оцінювання стану системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні / Т. Черничко, М. Стегура // Галицький економічний вісник. – 2014. – № 4. – С. 48–56.
8. Штепенко К.П. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні / К.П. Штепенко, А.В. Деркаченко // Молодий вчений. – 2016. – № 12.1(40). – С. 1006–1010.